

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1973.3.07>

J. SAAT

KULTUURIALASTEST SOTSIALISTLIKEST ÜMBER- KORRALDUSTEST EESTIS 1917.—1918. AASTAL*

Kooliväline kultuuri- ja haridustöö

Bolševike partei ja V. I. Lenin panid suurt rõhku koolivälisele haridustööle. Esinedes koolivälise haridustöö juhtide nõupidamisel, ütles V. I. Lenin: «Koolivälises töös te leiате abi töörahva hulkade poolt, nende väga tugevas tungis teadmiste omandamise poole.»¹²¹

Koolivälisele haridustööle rahva hulgas pöörasid suurt tähelepanu ka Eesti bolševikud. Oktoobrirevolutsioon oli vabastanud Eesti töörahva mõisnike ja kapitalistide orjusest ning rahvuslikust rõhumisest. Rahvahulkade tungi hariduse poole tugevdasid ka tähtsad Nõukogude valitsuse dekreedid ja seadused, nagu näiteks naise võrdõigustamine mehega, dekreet seisuslike eesõiguste ja kitsenduste ärakaotamisest ning kooli lahutamine kirikust ja kiriku lahutamine riigist, mis löid võimalused sotsialistlikuks revolutsiooniks ka kultuuri valdkonnas.

«Eesti Teataja» ilmunud artiklis «Oktoobrerevolutsioon ja kultuur» kirjutatakse: «Näidend teatris, maal muuseumis ning tubli raamat seltskondlikus raamatukogus ainult võivad oma mõjus selle läbi, kui neid mitte üks inimene ei kuula, näe ega loe, vaid suurem rahvahulk... Kõik väärtuslikum, mis peitub kultuuri mitmekesistes harudes — teaduses, kunstis, kõlbluses, õigusteaduses, filosoofias ning kirjanduses, ei saa enam moodsas nurgas, kušetil ehk portjääride taga ripnema ehk lamama, vaid saab kultuuri järele janunevate rahvakihtide elulisemaks vajaduseks.»¹²²

Üheks tähtsamaks koolivälise töö vormiks olid rahvaülikoolid. Kevadsuvel 1917 organiseerisid rahvaülikooli ka Tallinna õpetajad. Esiotsa oli selles ainult üldharidusosakond, millele varsti lisandus tehnika- ja agronoomiaosakond. Loengud toimusid õhtuti, viis korda nädalas ja iga kord kaks tundi. Pärast Oktoobrerevolutsiooni täiendati Tallinna rahvaülikooli õppeprogramme poliithariduslike ja mõnede tehnikaalaste loengutega. Novembri algul moodustati tema juures kuulajate tarbeks umbes 800 köiteline raamatukogu ja lektorite jaoks eriraamatukogu, milles oli 280 köidet. Aasta jooksul tõusis kuulajate arv 705 inimeseni. Peale nende käis iga kord umbes 30 kuulajat ühekordsete päasmetega. Kuulajatest oli töölisi 33,2, kontoriteenijaid 28,4 ja sõjaväelasi 8,4 protsenti.¹²³

Üldharidusosakonnas oli kuus klassi ja ettevalmistusklass. Õpetati eesti keelt ja grammatikat, aritmeetikat, geomeetriat, algebrat, ajalugu, geograafiat, loodusteadust, uusi keeli ja esperantot, joonistamist, riigiehituse ja isikuõiguste üldmõisteid ning kiirkirja. Iga klassikursus kestis neli kuud. Tehnika- ja agronoomiaosakonnas õpetati seitset mitmesugust tehnika ja põllumajanduse eriala.¹²⁴

* Algus «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateadused» 1973, nr. 2, lk. 156—181.

¹²¹ V. I. Lenin, Kõne kubermangude rahvaharidusosakondade koolivälise töö allosakondade juhatajate II nõupidamisel 24. jaanuaril 1919. Teosed, 28. kd., lk. 408.

¹²² «Eesti Teataja» 31. jaan. 1918.

¹²³ «Eesti Kool» 1918, nr. 7, lk. 160, 161.

¹²⁴ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 6, l. 39, 49.

12. jaanuaril 1918 otsustas Tallinna Nõukogu rahvaülikoolile toetust anda ning tegi kultuuri- ja haridusosakonnale ülesandeks selle suurus kindlaks määrata ja välja maksta.¹²⁵

Tartus toimus rahvaülikooli pidulik avamine ülikooli aulas 10. jaanuaril 1918. Tartu Nõukogu nimel esines sellel kõnega bolševik B. Brunenieks, kes rõhutas vajadust revolutsiooni poolt purustatud vana korra asemel luua uus kord, uus kultuur. Üheks esimeseks sotsialistliku ülesehitustöö ülesandeks oli kultuurharidustöö massides.¹²⁶

«Kiire» toimetuse liige J. Kippar mäletab, et Tallinnas moodustati täiskasvanuile kaks õhtukooli. Neis oli palju õppijaid, peamiselt töölisnoori, kes suhtusid õpinguisse täie tõsiduse ja suure huviga. Opetöö neis koolides kestis kolm aastat. Selle aja jooksul kavatseti läbi võtta gümnaasiumi programm. Esimesele kursusele võeti vastu sisseastumiseksamiteta, kuid 2. ja 3. kursusele astujad pidid sooritama vastavad katsed. J. Kippar õpetas mõlemas kõnesolevas koolis eesti kirjandust.¹²⁷

Ergutatuna töötajate kirjadest, milles avaldati soovi õppida eesti keelt, tegi Tallinna Linnavalitsuse haridusosakond linnavalitsusele ettepaneku korraldada eesti keele kursused. Ettepanek kiideti heaks ja kursused alustasidki tööd. Nende kestuseks oli ette nähtud kolm kuud. Esimene kursus oli määratud neile, kes alustasid keele õppimist algusest peale, teine neile, kes soovisid teadmisi keele alal täiendada, kolmandal kursusel aga tutvustati kuulajaid eesti keele ajalooaga. Kolmas kursus oli määratud peajasjalikult õpetajatele. Opetöö oli ajalisel nii korraldatud, et soovijad võisid läbi kuulata kõik kolm kursust korraga. Kahel esimesel kursusel oli veel ette nähtud läbi võtta kantseleiteenistuses vajalikud oskussõnad.¹²⁸

Kultuurhariduslikuks tööks Tallinna töörahva hulgas kasutasid bolševikud ka tööliste kätte läinud seltse, nagu karskusselts «Valvaja», kelle juures töötas tööliste näitering ja mitmed muud ringid, «Lootus» ja muusikaselts «Pandorin». Bolševike mõju suurenenes ka Tallinna Korteritüürnike Seltsis, kelle osakondi hakati kasutama kultuuriürituste organiseerimiseks. Selts korraldas mitu lastepidu, tema juures moodustati ka laulukoor.¹²⁹

Narvas oli rahvaülikool kohaliku Täitevkomitee kultuuri- ja haridusosakonna organiseerimisel jaanuari algul 1918 osaliselt tööd juba alustanud. Petrogradi konservatooriumi üliõpilane J. Margolin esitas osakonnale rahvamuusikakooli asutamise plaani, mille realiseerimisele aga ei jõutud asuda.¹³⁰

21. detsembril avati Narvas endise Eesti Seltsi ruumides pidulikult linna rahvamaja. Rahvast oli suurel arvul kokku tulnud ja täitis kõik ruumid. Puudusid vaid «härрад» ja «prouad», «preilikesed» ja «noorhärрад». Pidusaali ehtivatel punastel lippudel olid kirjad: «Püha on meile orjade töö!», «Elagu Nõukogude valitsus!» Pärast «Internatsionaali» laulmist tervitas peolisi linnavalitsuse nimel linnanõunik N. Karpov. Täitevkomitee kaitseosakonna juhataja Zarnovetski esines Punakaardi nimel. Narva tööliste esindajana kõneles V. Anni. Järgnes kontsert.¹³¹

Tallinnas tunti suurt puudust avaramate ruumide järele, kus oleks võimalik olnud suuremaid rahvakoosolekuid, loenguid, kõneõhtuid ja teisi koosviibimisi korraldada. Saksa väikeearvulistel luteriusulistel kogudustel aga oli Tallinnas koguni kolm kirikut. Seega siis ilmselt rohkem kui vaja oma usuliste tarviduste rahuldamiseks. Seda arvestades otsustas Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee Oleviste kiriku natsionaliseerida¹³² ning muuta ta Olevi Rahvakojaks. Esimene suur rahvakoosolek uues

¹²⁵ ORRKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 2, l. 10.

¹²⁶ ORRKA, f. R-1298, nim. 1, s.-ü. 28, l. 1; «Sotsialdemokrat» 12. jaan. 1918.

¹²⁷ Julius Kippar, Mälestusi «Kiire» kaastöölise päevilt. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 130.

¹²⁸ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 6, l. 92.

¹²⁹ «Tööline» 19. det. 1917. Seltside üleminekust tööliste kätte vt. ka «Tööline» 22. juulil 1917.

¹³⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 662, 663.

¹³¹ «Maatamees» 3. jaan. 1918.

¹³² «Eesti Teataja» 12. det. 1917.

Rahvakojas toimus 14. detsembril 1917. Avakõne oli Eesti Täitevkomitee esimehelt J. Anveldilt. Pärast teda esinesid H. Pöögelmann, J. Sihver ja V. Kingissepp.¹³³

Ajakirjanik J. Liiv märgib, et kantsli ümbruses olnud veel kiriku ajast õige rohkesti nimelisi ja nummerdatud leentoole ja nende ees põrandal matid — nähtavasti selleks, et isandate jalgadel vilu ei hakkaks. Orel olnud õige pisike, pealegi laenatud, ning tema eest makstud omanikule 10—15 rubla kuus üüri. Kiriku oma orel olevat viidud sõja eel Saksamaale «remonti». «Käärkamber» olnud ruumikas ja soe, õige mõnusasti sisustatud sohvade ja pehmete leentoolidega.¹³⁴

Ka maakondades asus nõukogude võim koolivälise töö korraldamisele. Harjumaa Tööräha Nõukogu tegi 22. novembril 1917 oma täitevkomiteele ülesandeks avada hariduse edendamiseks väljaspool kooli mõisates ja vallamajades lugemistoad ja raamatukogud ning luua kirjanduslikud organisatsioonid.¹³⁵ Täitevkomitee alustaski selle ülesande täitmist.

Kose-Triigi vallas Harjumaal pani töörahvas Äksi koolimajas aluse rahvaraamatu-kogule, mille heaks kohalikud haritlased andsid ühe peoõhtu sissetuleku. Piimaühisus tasus peoruumi üüri. Lastevanemate kulul asutati kooli juurde lasteraamatukogu.¹³⁶

Uue-Võidu vallas (Viljandimaal) asutati lugemisring. Selle ruumides 25. detsembril korraldatud peoõhtul esinesid Viljandi Nõukogu näiteseltskond ja Olustvere-Võhma pasunakoor.¹³⁷

Ulvi kooli (Virumaal) lastevanemad otsustasid kooli juurde asutada rahvaraamatu-kogu seltsi.¹³⁸

Ka maal võttis töörahvas üle mitmed kodanlike haritlaste poolt asutatud seltsid. Vastuses A. Pärmani järelepärimisele Kilingi-Nõmmelt teatas Eesti Tööräha ja Sõja-väelaste Nõukogu Täitevkomitee, et seltside vastu ei pruugi surveabinõusid tarvitada. Soovitati seltsi liikmete hulgas selgitustööd teha ja uusi liikmeid juurde võtta, kuni ebasobivad elemendid lahkuvad või vähemusse jäävad, või seltsist välja astuda ja uus selts asutada.¹³⁹

Rahvahulkade kasutusse anti ka kõik kultuurivarad. Põhjarinde ülemjuhatus juures asuva kultuurharidusliku osakonna ülem pani kõigile piirkonnatöökogudele ette selle järele valvata, et mõisates leiduvad ajaloolise ja kultuurharidusliku tähtsusega varad, nagu raamatukogud, teaduslikud kollektiioonid, pildigaleriid, muuseumid jne., mõisate konfiskeerimise puhul ei häviks, vaid üle antaks kohalikele nõukogudele. Kui kohapeal asjatundjaid ei leidu, lubas osakond nad omalt poolt saata.¹⁴⁰ Samasuguse korralduse tegi ka Eesti Täitevkomitee oma piirkonnas. Maakondade täitevkomiteede kaudu jõudis see valdade nõukogudeni. «Teadus ja kunst peab tulevikus töörahva päralt olema, sellepärast on töörahva kohus teaduslike ja kunstilisi väärtusi rikkumata alal hoida,» kinnitatakse Tartumaa Täitevkomitee korralduses.¹⁴¹ Ka Viljandimaal hakati rahva kätte võetud mõisates asutama raamatukogusid, laulukoore ja teisi taidluskollektiive.¹⁴² Läänemaa Täitevkomitee haridusosakonna juhataja J. Allik teatas valdade töörahva nõukogudele, et mõisate ja valla ülevõtmisel tuleb eesti- ja venekeelsed raamatud säilitada ja ära kasutada kohapealsete raamatukogude asutamiseks, võõrkeelsed raamatud aga kästi saata maakonna täitevkomitee haridusosakonnale.¹⁴³

Algas ka muuseumide inventeerimine ja korraldamine. 16. veebruaril 1918 koostati

¹³³ «Tööline» 15. dets. 1917.

¹³⁴ Sealsamas.

¹³⁵ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 1, l. 11.

¹³⁶ «Eesti Teataja» 15. jaan. 1918.

¹³⁷ ORRKA, f. R-1365, nim. 1, s.-ü. 1, l. 25.

¹³⁸ «Eesti Teataja» 15. jaan. 1918.

¹³⁹ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 129.

¹⁴⁰ «Rahvaleht» 5. jaan. 1918.

¹⁴¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 649.

¹⁴² «Tööräha Hääl» 15. veebr. 1918.

¹⁴³ ORRKA, f. R-2377, nim. 1, s.-ü. 10, l. 34.

Eesti Täitevkomitee korraldusel Eesti Kirjanduse Seltsi muuseumi varade nimistu ja anti need varad Eesti Tööraha Koolivalitsuse käsutusse.¹⁴⁴

Rahva vabastamisel vaimupimeduse, papimeelsuse ja ebaisu kütkeist oli suure tähtsusega seadusandlikuks aktiks Nõukogude valitsuse dekreet südametunnistuse vabaduse, kiriklike ja usuliste ühingute kohta.¹⁴⁵ Selle dekreeidi põhjal võttis Eesti Täitevkomitee 14. veebruaril 1918 vastu otsuse kirikute, kloostrite ja teiste usuühingute nii vallas- kui ka kinnisvarade ülevõtmise ja nende kohalike nõukogude korraldusse andmise kohta. Kohalike tööraha nõukogude määrata jäi, kunas ja missugustel tingimustel kohalikud usulised ja teised organisatsioonid ülevõetud hooneid võisid kasutada. Maal asuvate kirikute ja teiste selles korralduses märgitud hoonete valitsemiseks tuli kihelkonna valdada tööraha nõukogudel luua ühine sellekohane komitee.¹⁴⁶

Eesti Täitevkomitee otsuse põhjal oli kohalikel tööraha nõukogudel õigus muuta kirikud rahvamajadeks, nagu seda tehti Tallinnas Oleviste kirikuga, kuid selle otsuse täideviimisele kohe ei asutud. Teadaolevaid andmeid kavatseti seda teha ka Amblas. Rahvakoja avamine Ambla kirikus pidi toimuma pühapäeval 24. veebruaril, kuid jäi ära saksa okupantide sissetungi tõttu.¹⁴⁷

Eesti Täitevkomitee sundmäärusega keelati trahterites kõik hasartmängud, nende hulgas ka kaardimäng ja loto. Selle määruse alusel avaldas Viljandimaa Tööraha Nõukogu 20. jaanuaril veelgi rangema määruse, keelates maakonnas, erakorterid kaasa arvatud, ära kõik õnnemängud. Kodanlusele kuuluvas «Koidu» seltsimajas tabati kaardimängijate jõuk. Kaardimängu pangas olev raha konfiskeeriti, seltsimaja aga koos kogu vallasvaraga otsustati nationaliseerida ja muuta rahvamajaks.¹⁴⁸ Maakonnavõimude esikujule järgnesid vallad. Rangeid abinõusid hasartmängijate vastu hakati rakendama ka Holstre vallas.

Rahvahulkade kaasatõmbamisel poliitilisse ellu ja kiriku mõju nõrgendamisel etendas tähtsat osa Rahvakomissaride Nõukogu ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreet «Kodanlikust abielust, lastest ja perekonnaseisuaktide raamatute pidamisest».¹⁴⁹ Eestis kehtestas selle Eesti Täitevkomitee kohalikele oludele kohandatud juhatuskirjana kodanliku abielu kohta.¹⁵⁰

Oktoobrirevolutsiooni-eelsel Venemaal oli seaduslikuks loetud ainult kiriklik abielu. Ristiusulise Venemaa alam ei tohtinud abielluda mitteristiusulisega. Abieluline ei olnud üheõiguslik mehega: ta pidi võtma endale mehe perekonnanime, oli mehest sõltuv tööle hakkamisel, passi saamisel jne. Nõukogude võim likvideeris selle ebavõrdsuse. «Seal, kus pole mõisnike, kapitaliste, kaupmehi,» ütles V. I. Lenin, «kus tööraha võim ehitab uut elu ilma nende ekspluataatoriteta, seal on seaduse järgi naine mehega võrdne.»¹⁵¹ Naised said õiguse võtta osa valimistest ja olla valitud riigivõimu organitesse, hakkasid üha enam tegelema ühiskondlike ettevõtete juhtimise ja riigi valitsemisega. Kaotati ära ka mehe privileegid laste suhtes ning erinevus abielus ja väljaspool abielu sündinud laste õiguslikus seisundis.¹⁵²

1917. aasta sotsialistlik revolutsioon Venemaal tegi lõpu ka mittevene rahvuste rõhumisele ja mittevõrdõiguslikkusele, mille all oli raskesti kannatanud ka eesti rahvas. 2. novembril 1917 väljakuulutatud «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon» tagas ka eesti rahva rahvuslikele ja kultuuriasutustele täieliku tegevusvabaduse.¹⁵³

¹⁴⁴ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 13, l. 39.

¹⁴⁵ Dekreet avaldati 21. jaan. 1918. «Eesti Teatajas» ilmus ta 24. jaan. ja «Tööraha Hääl» 29. jaan. 1918.

¹⁴⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 679.

¹⁴⁷ «Tööraha Hääl» 22. veebr. 1918; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 679.

¹⁴⁸ «Tööraha Hääl» 22. jaan. 1918.

¹⁴⁹ История СССР. Том VIII. М., 1967, lk. 291.

¹⁵⁰ «Eesti Teataja» 23. jaan. 1918.

¹⁵¹ V. I. Lenin, Naistöolistele. Teosed, 30. kd., lk. 343.

¹⁵² Vt. V. I. Lenin, Kõne I ülevenemaalisel naistöolistel kongressil 19. novembril 1918. Teosed, 28. kd., lk. 161—163.

¹⁵³ Декреты Советской власти I, lk. 39—41.

Töörahvale väljaspool kooli hariduse andmist arutati ka Eesti töörahva põllumajanduse kongressil 6. jaanuaril 1918, kus selles küsimuses andis aru J. Sihver. Pärast mõttevahetust kiideti heaks tema koostatud otsuseprojekt, milles nõutakse, et «iga valla töörahva nõukogu asutaks nõukogu juurde: 1) raamatukogu sotsialistlike sisuga raamatutega; 2) igasse mõisa lugemistoa sotsialistlike ajalehtedega ja raamatulega, kus sotsialistlik kirjandust müüakse». Lugemistubadeks, kus oleks võimalik pidada ka loenguid ja rahvakoosolekuid, kavatseti kasutada mõisate härrastemaju. Maakonna töörahva nõukogud pidid ametisse panema lektorid, kelle ülesandeks oli vallast valda käia ja loenguid pidada. Mõisa häärbereid ja parke tuli kasutada lasteaedade rajamiseks, et lapsi maast madalast kasvatada ühiselu ja ühistunde vaimus.

Kooliõpetaja kui noorsoo kasvataja pidi olema sotsialistliku maailmavaatega inimene ja kasvatama noorsugu sotsialismile. Õpetaja pidi osa võtma töörahva vaimsest elust väljaspool kooli ja pidama loenguid.¹⁵⁴

Maakonna ja valla töörahva nõukogud asusid seda ulatuslikku koolivälise rahva-hariduse tõstmise programmi ellu viima.

*

Töölise ja talupoegade poliitilise kasvatamise ja sotsialistliku ülesehitustöö juhtimise üheks tähtsamaks vahendiks oli juba algusest peale bolševistlik ajakirjandus. Tallinnas ilmusid partei keskhäälekandjad «Tööline», «Eesti Teataja», «Maatamees» ja «Утро Правды», Narvas «Rahvaleht», Tartus «Edasi» ja «Молот», Viljandis «Töörahva Hääle», Võrus «Rahva Hääle». Bolševismi vaimus ilmusid ka Tallinna ja Narva nõukogude häälekandjad «Известия Ревельского Совета Рабочих и Военских Депутатов» ja «Известия Нарвского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов».

Partei ja nõukogude häälekandjates ilmus V. I. Lenini artikleid ja kõnesid, avaldati tähtsamad Nõukogude valitsuse dekreedid ja määrused, Eesti juhtivate parteitöötajate artikleid ja kõnesid, tööliste ja talupoegade kirju, informatsiooni Nõukogude riigi sise- ja välispoliitilisest olukorrast.

Töörahva noorsoo organiseerimisest võitlusele nõukogude võimu kindlustamise eest

Edukat selgitustööd tegid Eesti bolševikud ka töölisnoorsoo hulgas, et vabastada teda kodanlik-natsionalistliku ja väikekodanlik-oportunistliku ideoloogia mõju alt, luua tema klassiorganisatsioonid ja suunata ta võitlusse sotsialismi eest.

Töölisnoorsoo kaasatõmbamisele revolutsioonilisse võitlusse pani V. I. Lenin suurt rõhku juba Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisel. Oma kirjas «Eemalseisja nõuanded» kirjutab ta: «Moodustada kõige energilisematest elementidest (meie «lõõgimeestest» ja töölisnoortest, samuti parimatest madrustest) väikesed salgad, kes hõivaksid kõik tähtsamad punktid, võtaksid osa kõikjal, kõigest tähtsaist operatsioonidest...»¹⁵⁵

Ka pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu, kui töölised ja talupojad olid asunud sotsialismi ehitama, õpetas Lenin, et töölisnoori tuleb parteile lähemale tõmmata. Ta juhib tähelepanu võimalusele, et neil hakkab esinema vigu, märgib aga samas, et sellest pole häda, kui nad vaid oleksid ustavad töölisklassi üritusele. Eriti soovitas ta maa-noorsoo laialdast kaasatõmbamist nii Punaarmee ridadesse ja toitusolukorra lahendamisele kui ka muude üldrahvalike ürituste läbiviimisele.

Ka Eesti töölisnoorsoo teadlikum osa võttis innukalt osa sotsialistlikust revolutsioonist ja seejärel sotsialismi ehitamisest. Pärast tsaarivalitsuse kukutamist puudus Eestis esialgu töölisnoorte organisatsioon. Noortöölised hakkasid kohe koos täiskasvanutega osa võtma parteilisest, nõukogulikust ja ametiühingulisest tegevusest, mõistes, et neil on täielik õigus osaleda riigi poliitilises elus.

¹⁵⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 575. Õpetaja osast koolivälise haridustöö alal vt. ka V. I. Lenin, Kõne õpetajate-internatsionalistide ülevenemaalisel kongressil 5. juunil 1918. Teosed, 27. kd., lk. 410.

¹⁵⁵ Teosed, 26. kd., lk. 154.

Bolševikud olid juba varem nõudnud, et 18-aastastele noormeestele ja neidudele antaks õigus osa võtta omavalitsuse ja riigivõimuorganite valimisest. Pärast Oktoobri-revolutsiooni võitu saidki noored selle õiguse.

Töölisnoorsoo organisatsioonid olid väga tarvilikud, sest nende kaudu oli võimalik organiseerimata noori tõmmata osa võtma poliitilisest elust. Ka Eesti bolševikud asusid nende loomisele. Töölisnoorsoo organiseerimise küsimust arutas ka bolševike partei VI kongress, kes asus seisukohale, et parteiorganisatsioonid peavad sellele küsimusele pöörama kõige tõsisemat tähelepanu ja tegema kõik, et töölisnoorsugu looks oma iseisvad, parteile organisatsiooniliselt allutamata, kuid temaga ideeliselt seotud organisatsioonid. Pandi südamele hoolt kanda, et need juba oma tekkimisest peale võtaksid sotsialistliku iseloomu.

Eesti bolševikud olid töölisnoorsoo organisatsioonid asunud looma juba enne partei VI kongressi sellekohast otsust.

19. mail 1917 asutasid Tallinna töölisoored Sotsiaaldemokraatliku Noorte Klubi, kes seadis endale eesmärgiks sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialismi ülesehitamise. Augusti lõpul nimetati see klubi ümber Sotsiaaldemokraatlikuks Noorte Ühenduseks. Aktiivsemateks töölisoorte organiseerijateks Tallinnas olid teiste hulgas A. Hendrikson, H. Allik, J. Lauristin, A. Tisler, Richard ja Harald Vennikas ja E. Strauch. Tihti esinesid noortele kõnedega J. Anvelt, R. Vakmann ja H. Uripea.¹⁵⁶

Sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise ajal võtsid töölisoored hoogsalt osa Tallinna Linnavolikogu valimiste kampaaniast, mis tõi bolševikele suure võidu, samuti kindral Kornilovi kontrerevolutsioonilise mässu likvideerimisest. Septembris otsustas ühendus hakata välja andma ajakirja «Noor Sotsialist», mille esimene number ilmus detsembris, s. o. juba pärast Oktoobri-revolutsiooni. Anti välja ka «Noore Sotsialisti Jõulu-Album 1917».

Tallinna eeskujul asutati töölisoorte organisatsioonid ka mujal, näiteks Tartus, Narvas, Viljandis, Haapsalus ning töölisasulais Kundas ja Aseris.

Tartus toimus Sotsiaaldemokraatliku Noorte Ühenduse asutamiskoosolek 29. oktoobril 1917.¹⁵⁷ Ühenduse organiseerijateks Tartus olid noored bolševikud P. Peterson, L. Peterson, K. Johanson, E. Pöder, J. Rammus ja peale nende mitmed teisedki. Kuu aega hiljem kuulus ühenduse ridadesse juba üle 200 liikme. Korduvalt selgitasid noortele päevaprobleeme Tartu parteiorganisatsiooni juhtivad seltsimehed.¹⁵⁸

Ka Tartu kodanlus ei istunud käed rüpes, vaid püüdis oma mõju laiendada eriti koolinoorte hulgas. Sealse reaalkooli natsionalistlikult meelestatud VII klassi õpilased avaldasidki kodanluse poolt ülesässitatuina protesti nõukogude võimu dekreetide vastu.¹⁵⁹

Kodanluse püüetele õhutada noori nõukogudevastastele tegudele reageerisid Tartu Sotsiaaldemokraatliku Noorte Ühenduse liikmed väga resoluutselt. Astudes reaalkooli õpilaste kontrerevolutsioonilise tegevuse vastu, rõhutasid nad, et «ainult proletaarne valitsus ja rahvakomissar Lunatšarski suudavad kooli nii korraldada, et see vastaks rahva laiemate hulkade nõuetele. Sarnased mustsajalised üleskutsed, nagu seda Tartu reaalkoolis levitati, on ainult noorsoo alatu teotamine. Meie omalt poolt nõuame, et kõik Lunatšarski dekreedid kooli alal viivitamatult ellu viidaks.»¹⁶⁰

Oma üleskutses «Meie — noored!» õhutasid töölisoored ka kooliõpilasi võitlema sotsialismi eest.¹⁶¹

Narva Sotsiaaldemokraatlikku Noorte Ühendust organiseerisid ja juhtisid noored bolševikud eesotsas E. Eige, A. Paasi, A. Anni, J. Kaasiku ja A. Mesilasega. Ühenduse üldkoosolek, mis toimus pärast Oktoobri-revolutsiooni võitu, avaldas töörahva võimule

¹⁵⁶ Aleksander Hendrikson, Noorukina Oktoobriultes. Rmt.: «Koidikul», lk. 53—56; Hendrik Allik, Esimene kommunistlik noorsoo organisatsioon Eestis. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 85—109.

¹⁵⁷ «Tööline» 8. nov. 1917.

¹⁵⁸ K. Martinson, Esimene Üle-eestimaaline Kommunistlik Noorsooühing. «Rahva Hääl» 18. veebr. 1968.

¹⁵⁹ Sealsamas.

¹⁶⁰ «Edasi» 12. dets. 1917.

¹⁶¹ «Edasi» 24. jaan. 1918.

kindlat poolehoidu. Narva töölisnoored olid veendunud, et ainult põhjalikud uuendused, s. o. üleminek kapitalistlikult tootmisviisilt sotsialistlikule ja eraomanduse kaotamine, suudavad päästa maa korraldusest. Nad nõudsid sotsialistlikku tööjaotust, pankade, raudteede ja suurtööstuse natsionaliseerimist, 18-aastaseks saanud noortele aktiivset ja passiivset valimisõigust, alaealiste töö ärakaotamist ja maksuta hariduse andmist.¹⁶²

Nii Tallinna kui ka Narva, Tartu ja teiste maakonnalinnade noorsooühenduste liikmed sammusid töörahva poliitilise võitluse esiridades. Oktoobrirevolutsiooni ajal võtsid töölisnoored osa Punakaardi organiseerimisest, patrullimisest tänavail ja kontrerevolutsioonikollete likvideerimisest.

Nõukogude võimu kaitseks ja kontrerevolutsiooni vastu võitlemiseks vajati nõukogudesse, mõisakomiteedesse, Punakaarti ja mujalegi aktiivseid, ennatsalgavaid noori töölisi, kes olid kogu hingega asja juures ja niisugustena moodustasid uue ühiskonna aktiivsema osa.

1918. aasta jaanuaris-vebruaris astusid parteiorganisatsioonid samme töölisnoorsoo ühenduste tugevdamiseks ja nende tegevuse ülemaalisteks koordineerimiseks. Selleks otsustasid bolševikud korraldada üle-eestimaalise töölisnoorsoo organisatsioonide kongressi, mis määrati 17. ja 18. veebruarile. Kongressile võisid saata oma saadikud kõik noorsoo-organisatsioonid, kes tunnustasid nõukogude võimu. Ühendused võisid iga 200 liikme kohta saata kaks saadikut ja iga järgneva saja pealt ühe saadiku. Päevakorras olid aruanded kohtadelt, ühenduse programmi ja põhikirja väljatöötamise, nimevaliku, häälekandja, ühiselu taktika, esperanto- ja muud küsimused.¹⁶³

Kongressil puhkesid ägedad vaidlused sotsialismi üle Narva esindajate anarhistide-kommunistidega. «Tallinna silmale» kirjutas «Eesti Teataja» 17. jaanuaril 1918, «on nad küll veidi imelikud tüübid: sinine särk, veesaapad ja eriline käremeelsus.»

Kongressil võeti Sotsiaaldemokraatliku Noorte Ühenduse uueks nimeks Põhja-Balti Kommunistlik Noorsoo Liit. Programmi ja põhikirja väljatöötamine jäeti juhatuse hooleks. Taktika küsimustes otsustati juhendada bolševike partei seisukohtadest. Ajakiri «Noor Sotsialist» nimetati ümber «Nooreks Kommunistiks».¹⁶⁴

Töölisnoorsoo ühenduste tegevusest, välja arvatud Tallinna ühendus, on vähe teateid. Puudus neid ühendav juhtiv ülemaaline keskus, side ühenduste vahel oli nõrk, puudusid kogemused, vähe oli sellealast kirjandust. Pole siis imestada, kui mõnes, näiteks Narva ühenduses, võtsid võimust äärmised pahempoolsed, anarhistlikud meeleolud. Noored olid kärsitud ja tahtsid sotsialismi kohe maksta panna, et ühe käeliigutusega teostada seda, mis nõuab aastatepikkust tööd ja visa võitlust. Mõnel pool aga, näiteks Haapsalus ja Pärnus, vaibus ühenduse tegevus varsti pärast asutamist.

Mis puutub Narva töölisnoortesse, siis võtsid nad mehise osa oma kodulinna kaitsmisest saksa okupantide vastu ja hiljem võitlustest Kodusõja rinnetel. Nende anarhistlikud arusaamad on seletatavad vaid väheste poliitiliste teadmiste ja kogemematusena. See selgub ka «Eesti Teataja» artiklist, milles on juttu ühe niisuguse anarhisti sõnavõtust kongressil, mis käib nii: «Meie võtame kodanlastelt ära kõik tarbeained ja jagame töölistele, vaesematele. Siis on kodanlus samasugune proletaarlane, sest et tal on niisama palju kui töölisel.» Nagu näha, ei mõistnud nad veel, et sotsialism ei tähenda mitte igapäevaste tarbeesemete ärajaotamist, vaid tootmisvahendite natsionaliseerimist.¹⁶⁵

Eesti töölisnoorsoo tegevus Oktoobrirevolutsiooni päevil nii Tallinnas ja teistes linnades kui ka maal oli pingerikas, hoogne ja tulvil võitlustahet nii ülesehitustööl ja nõukogude võimu kindlustamisel kui ka sotsialistliku revolutsiooni võitude kaitsmisel.

Tallinna Sotsiaaldemokraatlik Noorte Ühendus tegi poliitilist selgitustööd lastegi hulgas. Lastele korraldati peoõhtuid, kus selgitati ka ühiskondlik-poliitilisi sündmusi. Need

¹⁶² K. Martinson, Esimene Üle-eestimaaline Kommunistlik Noorsooühing. «Rahva Hääle» 18. veebr. 1968.

¹⁶³ «Tööline» 15. jaan. 1918.

¹⁶⁴ Hendrik Allik, Esimene kommunistlik noorsoo organisatsioon Eestis. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 85—109.

¹⁶⁵ «Eesti Teataja» 18. veebr. 1918.

peod toimusid enamasti «Valvaja» ja «Pandorini» ruumides. Lastepidude korraidamiseks olid moodustatud toimkonnad ja ringid, kes aitasid neid sisukamaks teha. Ühenduse juhataste liikmete eestvõttel ja A. Juhkumi juhtimisel kanti neil ette näitemänge, dialooge jne.

Tartu Nõukogu valmistus Rahva Lastemaja avamiseks ja eraldas selleks vajaliku rahasumma. Lastemajas pidid olema lastesõim, lasteaed, ettevalmistuskool ja laste klubi. Linna kultuurhariduse osakonna juurde loodi Rahva Lastemaja organiseerimise komisjon. Osakond kutsus töölisi, soldateid ja haritlasi üles, et nad Lastemaja loomisele kaasa aitaksid.¹⁶⁶

Bolševistlik ajaleht «Молот» avaldas pidevalt informatsiooni Rahva Lastemaja organiseerimise komisjoni tegevusest ja eeltöödest maja avamiseks. Lastemaja põhiülesandeks oli võtta tööliste lapsed selleks ajaks, kui nende vanemad tööil on, enda hoole alla, luua neile tervislikud elamistingimused, toita neid korralikult ja kasvatada neid. Jaanuarikuu lõpul algas laste registreerimine. Rahva Lastemajja kavatseti võtta tööliste, soldatite ja vaesemate rahvakihtide lapsi töölisorganisatsioonide soovitusel. Komisjoni algatusel korraldati lastevanematele konsultatsioone ja loenguid lastekasvatamises.¹⁶⁷

Suurt tähelepanu pööras noor nõukogude võim koolieelikute kasvatamisele ka teistes linnades ja maal.

Tallinnas avati emade ja laste nõuandla.

Oleviste kiriku muutmine rahvamajaks avardas tunduvalt kultuuritöö võimalusi ka noorsoo ja laste hulgas. Siit said alguse mitmesugused noorsooüritused, siin toimusid ka lastekoori harjutused ja esinemised.

Tallinna eeskujul hakati rahvamaju organiseerima ka mujal Eestis. Viljandis loodi rahvamaja endise «Koidu» seltsi, Narvas endise Eesti Seltsi, Tartus «Bürgermusse» ruumides jne. Narvas korraldasid noorsoole ja lastele üritusi ka Täitevkomitee kultuurhariduse osakond ja puutööliste ametiühing. Narva Rahvamaja avamisel esinesid koos täiskasvanutega ka lapsed. Erilist huvi äratas keelpillide orkester, keda juhatas 10-aastane poisike.¹⁶⁸

(Järgneb)

¹⁶⁶ «Edasi» 31. jaan. ja 20. veebr. 1918.

¹⁶⁷ «Молот», 25. января 1918.

¹⁶⁸ «Rahvaleht» 23. dets. 1917.